

Kırılgan Gruplar Özelinde Afetlerde Psikososyal Hizmetler

Fatih Arıca¹, Cevahir Çakır², Dilek Yelda Kağnıcı³

Öz

Afetler yaşamın doğal bir parçasıdır ve çoğunlukla kaçınılmazdır. Bununla birlikte etkin afet yönetimi ile kaçınılmaz olan bu doğal yaşantıların olası olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi mümkündür. Afet yönetimi tüm dünyada önemle üzerinde durulan bir konu olmakla birlikte özellikle kırılgan gruplar üzerinde nispeten daha yeni ele alınan bir yaklaşımdır. Literatürde kadınlar, yaşlılar, yoksullar, engelliler, göçmen ve mülteciler, LGBTİ+lar ve farklı etnik kökene mensup bireyler kırılgan gruplar olarak tanımlanmaktadır. Hâlihazırda birçok zorlukla yaşamlarını idame ettirmeye çalışan kırılgan gruplar, afetlerden de oldukça olumsuz şekilde etkilenmektedir. Afet yönetimi afetlerin tüm olumsuz sonuçlarını ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik olmak üzere çok boyutlu bir yapıda ele alan bir hizmettir. Bu çalışmada odak, afetlerin psikolojik etkilerine yönelik yürütülen psikososyal hizmetlerdir. Psikososyal hizmetler afet sonrasında ortaya çıkabilecek psikolojik problemlerin önlenmesine yönelik sürdürülen tüm çalışmaları kapsamaktadır. Bu bağlamda makalenin temel amacı ruh sağlığı uzmanlarının güncel rollerinden olan hak savunuculuğu özelinde kırılgan gruplara yönelik psikososyal hizmetlerin nasıl olabileceği doğrultusunda bir bakış açısı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Hak Savunuculuğu, Kırılgan Gruplar, Psikososyal Hizmetler

Psychosocial Services in Disasters Specific to Vulnerable Groups

Abstract

Disasters are a natural part of life and often unavoidable. However, it is possible to minimize the possible negative traces of these inevitable and natural experiences with effective disaster management. Although disaster management is a subject that is emphasized all over the world, disaster management on vulnerable groups is a relatively new approach. In the literature, women, elderly, disabled, immigrant and refugee, LGBTI+ individuals and individuals from different ethnic origins are defined as vulnerable groups. Vulnerable groups, who are currently trying to survive with many difficulties, are also adversely affected by disasters. Disaster management is a service that deals with all the negative consequences of disasters in a multidimensional structure, including economic, social, cultural and psychological dimensions. In this study, the focus is on psychosocial services for the psychological effects of disasters. Psychosocial services are provided to prevent psychological problems that may arise after a disaster. In this context, the main purpose of the study is to present a perspective on how psychosocial services can be provided to vulnerable groups in terms of advocacy which is one of the current roles of mental health professionals.

Keywords: Advocacy, Disaster, Psychosocial Services, Vulnerable Groups

¹Psikolojik Danışman, Konak Rehberlik ve Araştırma Merkezi, İzmir

e-posta: fatiharica@yahoo.com ORCID No: 0000-0003-1044-8872

² Psikolojik Danışman, Bornova Rehberlik ve Araştırma Merkezi, İzmir

e-posta: cevahir_cakir@hotmail.com ORCID No: 0000-0002-6913-1370

³ Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İzmir

İlgili yazar e-posta / Corresponding author e-mail: yelda.kagnici@ege.edu.tr ORCID No: 0000-0002-5201-4784

Bu makaleye atıf yapmak için / To cite this article

Arıca, F., Çakır, C. ve Kağnıcı, D. Y., (2023). Kırılgan Gruplar Özelinde Afetlerde Psikososyal Hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1), 176-187.

1. GİRİŞ

Bireyleri ve kitleleri etkileyen afetler tüm dünyada sıklıkla yaşanmaktadır. Bu yönüyle afetler toplumun tüm birimleriyle hazırlıklı olması gereken konular arasında değerlendirilmektedir (Güler ve Çobanoğlu, 1997). Afet, toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal hayatın akışını ve insanların faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun başa çıkma kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylar olarak tanımlanmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2019). Bir olayın afet olarak tanımlanabilmesi için kayıplara neden olması, insanların günlük yaşamlarını aksatması, yerleşim birimlerini etkilemesi ve yerel yönetimlerin bununla baş etmekte zorlanması durumlarının olması beklenmektedir (Kadıoğlu, 2020).

Afetler “doğal afetler” ve “insan- teknoloji kaynaklı afetler” olarak sınıflandırılmaktadır. Doğal afetler, insanların günlük yaşam düzenini bozan, sebep olduğu zararları giderebilmek için dışardan yardıma ihtiyaç duyulan ekolojik olaylardır (Altun, 2018). Deprem, sel, heyelan, fırtına doğal afetlere örnektir. İnsan- teknoloji kaynaklı afetler ise doğal olaylarla bir neden sonuç ilişkisi kurulamayan, insanın ürettiği ve kullandığı teknolojinin yanlış, dikkatsiz veya kasti olarak kullanımından kaynaklanan olaylardır (Çelik vd., 2020). Maden kazaları, siber tehlikeler, yangınlar, terör saldırıları, savaşlar, göç bu afetlere örnektir. Deprem, fırtına gibi afetler kısa sürede meydana gelirken, kuraklık, iklim, doğal kaynakların tükenmesi gibi afetlerin oluşumu ise zamana yayılmaktadır (Twigg, 2015).

Türkiye jeolojik, meteorolojik ve topoğrafik özelliklerinden dolayı sıklıkla doğa kaynaklı afetlerle karşı karşıya kalmaktadır (AFAD, 2018). Van depremi, Soma maden kazası, Elazığ depremi, Giresun, Artvin, Kastamonu ve Sinop sel felaketleri, İzmir depremi, Manavgat orman yangını son on yılda ülkemizde yaşanan afetlerden bazılarıdır. Tüm bu afetlerin sosyal, psikolojik, ekonomik ve çevresel birçok etkisi olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Yapısal hasar ve yıkımlar daha görünür olmakla beraber sosyal, psikolojik, ekonomik anlamdaki yapısal olmayan hasarlar afet bölgesini ve tüm ülkeyi daha olumsuz bir şekilde etkileyebilmekte ve bu etkiler uzun sürebilmektedir (Rasmussen, 2004).

Afetlerin neden olduğu en temel yıkım ölüm ve yaralanmalardır. Bunların yanında afetlerin ekonomik sonuçları da vardır. Afetler altyapı ve üstyapıda hasarlara, işsizlik oranında artışa, üretim kaybına, kamu harcamalarının artmasına da neden olmaktadır (Akar, 2013). Can ve mal kayıpları, altyapı, iletişim, ulaşım etkileri kısa vadeli; iş gücü kaybı, kira kaybı ile ilgili etkiler orta vadeli; ithalat/ihracattaki değişiklikler, enflasyon farklılıklarına olan etkiler ise uzun vadeli etkiler olarak sınıflandırılmaktadır (Şahin ve Kılınc, 2016). Afetler sırasında ve sonrasında sosyal yapı da etkilenmekte, toplumsal olarak normlarda, tutum ve davranışlarda değişimler görülmektedir.

Afetlerin psikolojik etkileri de bulunmaktadır. Birey düzeyinde bilişsel olarak konsantrasyon sorunları, duygusal olarak duygu yoğunluğu ve bedensel olarak somatik tepkiler yaşanabilmektedir. Afetlerde ileri safhalarda ortaya çıkan psikolojik sorunlar da üzerinde durulması gereken temel konulardan biridir. Karşılaşılan en temel psikolojik sorunlar arasında duygusal dengenin bozulması, kaygı bozuklukları ve travma sonrası stres bozuklukları yer almaktadır (Azzollini vd., 2018). Afet sonrasında yardım ekipleri, afetzedelerin yakınları ve olaylara medya yoluyla şahit olanlar da psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Afeti doğrudan yaşayan kişiler “birincil mağdurlar”, birincil mağdurların aileleri ve yakın çevreleri “ikincil mağdurlar”, afet bölgesinde yardım çalışmaları yürüten resmi görevliler ve gönüllüler “üçüncül mağdurlar”, afeti medyadan takip eden kişiler ise “dördüncül mağdurlar” olarak tanımlanmaktadır (Akyılmaz ve Karka, 2011).

Her ülkenin fiziki, sosyal, ekonomik ve çevresel özellikleri açısından kendilerine has yapıları vardır. Ülkelerin bu özellikleri afetlerden etkilenme düzeylerini, afetle başa çıkma kapasitelerini, afet anında müdahale kapasitelerini ve afet sonrasında iyileşme süreçlerini olumlu veya olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle afetler toplum ve coğrafyaya göre farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Özceylan, 2011). Yaşanan afet olaylarına karşı verilen tepkiler ve risk yönetimi doğrultusunda yapılan çalışmalar afetlerden etkilenme düzeyini belirlemektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Afetlerin olumsuz etkilerini tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir ancak afet sonrasında planlı afet yönetimi stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması, ortak hareket edebilme, önceki yaşantılardan olumlu sonuçlar çıkarabilme bu etkilerin azalmasını sağlayabilmektedir (Seneviratne vd., 2010).

Afet yönetimi afetlere hazırlık sürecini, afet sırasındaki müdahaleleri, afet sonrası müdahaleleri ve izleme çalışmalarını kapsamaktadır ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu makalede afet yönetimi sadece psikososyal hizmetler bağlamında dezavantajlı gruplar özelinde ele alınmıştır. İlk olarak psikososyal hizmetler tanımlanmış, ardından dezavantajlı grupların afetler sırasında ve sonrasında yaşadıkları zorluklara dikkat çekilerek, bu gruplar özelinde psikososyal hizmetlerde dikkat edilmesi gereken noktalar hakkında genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

2. AFETLERDE PSİKOSOSYAL HİZMETLER

Yaşanılan bölgede meydana gelen doğal afetlerden haberdar olunması, afetlerin nedenlerinin bilinmesi, tekrarı durumunda hiç etkilenilmemesi veya en az oranda etkilenilmesine yönelik tüm çalışmalar afet yönetimi olarak tanımlanmaktadır (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Afetlerin etkileri düşünüldüğünde afete maruz kalan kişilerin günlük yaşamlarına dönebilmeleri için sunulan hizmetler içerisinde en etkili desteklerden biri psikososyal destek hizmetleridir ve bu hizmetler Türkiye Afet Müdahale Planı'nda da yer almaktadır (Çoban, 2019).

Afetlerde psikososyal hizmetler "afet sonrasında ortaya çıkabilecek psikolojik problemlerin önlenmesini, aile ve toplum düzeyinde ilişkilerin kurulmasını ve geliştirilmesini, afetten etkilenenlerin normal yaşamlarına geri dönmesi sürecinde kendi kapasitelerini fark etmelerini ve güçlenmelerinin sağlanmasını, afetler sonucunda baş edebilme, toparlanma ve iyileşme becerilerinin artırılmasını, psikososyal destek çalışmalarında yer alanların desteklenmesini kapsayan birey, aile, grup ve topluluklar için psikososyal kapasite artırma çalışmalarını çok disiplinli yaklaşımla ele alan bütüncül hizmetler" olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2022). Diğer bir ifade ile kişilerin psikososyal iyilik hallerini korumak ve olası ruhsal sorunları önlemek amacıyla yapılan her türlü içsel ve dışsal destek kaynaklarını içeren faaliyetler bütünüdür (Kuruluşlararası Daimi Komite (IASC), 2007). Psikososyal destek faaliyetlerinin insanlar üzerindeki olumlu etkilerinin fark edilmesi, yardım faaliyetlerinin önemli bir parçası haline gelmesini sağlamıştır ve bu durum tüm kurumlar tarafından kabul edilmektedir (Kurtul, 2014). Psikososyal müdahalede temel aşamalar ihtiyaçların ve kaynakların değerlendirilmesi, psikolojik ilkyardım, toplumu harekete geçirme, sevk etme ve yönlendirme, sürdürülebilir-uzun dönemli çalışmaların planlanması, bilgi merkezi oluşturma, çalışana destek, eğitim, izleme ve değerlendirme faaliyetleridir (Erdur-Baker ve Doğan, 2017).

3. AFETLERDE KIRILGAN GRUPLAR

Toplum içinde bazı gruplar sahip oldukları bir takım kültürel ve demografik özellikler nedeniyle dezavantajlı olarak tanımlanmaktadır. Literatür incelendiğinde genellikle kadınlar, yoksullar, yaşlılar, engelliler, LGBTİ+lar, etnik azınlık grubuna mensup, düşük eğitim seviyesine sahip bireyler ve göçmenler dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilmektedir (Beaulieu ve Tootle, 2010;

Enarson, 2000; Hays, 2008). Bu gruplar genellikle tüm ülkelerde benzer şekilde dezavantajlı gruplar olarak anılmaktadır.

Afetlere daha dayanıklı olan grupların temel özellikleri incelendiğinde, bu grupların sağlam altyapı ve topluluk desteğine, afet meydana geldiğinde yardım edecek çeşitli kaynaklara (kurumlar vb) ve zarardan hızlı kurtulabilmek için ihtiyaç duyulan bilgi ve araçlara sahip oldukları görülmektedir (Beaulieu ve Tootle, 2010). Zor şartlarda yaşayan dezavantajlı gruplar bunlardan yoksundur. Diğer bir ifade ile hâlihazırda ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan sorun yaşadıklarından dezavantajlı grupların afetlerden etkilenme durumları daha fazla olmaktadır (Benevolenza ve DeRigne, 2019).

Dezavantajlı gruplar literatürde kırılgan gruplar olarak da tanımlanmaktadır. Kırılganlık bir iyilik hali durumudur ve gruplara, sosyal normlara, politik kurumlara, destek kaynaklarına, teknolojik alt yapıya ve eşitsizliklere göre farklı gruplarda farklı karşılıklar bulabilmektedir. Kırılganlık birey ve grup düzeyinde olabilmektedir. Birey düzeyindeki kırılganlık kaynaklara erişim, sosyal statü, gelir durumu gibi değişkenlerle açıklanabilirken, kolektif kırılganlık bir grubun, bölgenin ve ulusun kurumsal ve piyasa yapısına göre belirlenmektedir (Adger, 1999). Ayrımcılık ve önyargılara maruz kalma, sosyal dışlanma, olanaklara erişme güçlüğü ve yardım arama davranışını daha az gösterme kırılgan grupların afet durumlarında yaşadıkları zorluklar arasındadır (Donner ve Rodriquez, 2008; Okay ve İnal, 2019).

Afetler incelendiğinde uzun dönemde afetlerden büyük ölçüde etkilenen grupların başında yoksulların geldiği görülmektedir. Yoksulların sigorta gibi güvencelerinin olmaması maddi kayıplarını uzun dönemde de telafi edememelerine neden olmaktadır. Maddi kayıplar nedeniyle afet sonrası yaşamlarını sürdüremeyecek duruma gelerek mutlak yoksulluk yaşamaktadırlar (Özkaya, 2016). Örneğin, 2009 yılında Filipinler’de yaşanan tayfun felaketinde % 90, 2010 yılında Pakistan’da meydana gelen sel felaketinde ise %70 yoksul halkın yaşadığı bölgeler zarar görmüştür (Sirimanne ve Velasquez, 2012). Pandemi sürecinden de yoksul bireylerin oldukça fazla etkilendikleri yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Belot vd., 2021; Paul vd., 2021; Purtle, 2020).

Cinsiyet temelli eşitsizlikler nedeniyle kadınların önemli ekonomik, politik ve sosyal kaynaklara erişimleri daha sınırlı olabildiğinden afetlerde de kadınlar daha kırılgan olabilmektedir (Rodriguez ve Russell, 2006, akt. Donner ve Rodriquez, 2008). Erkeğin daha baskın bir rol üstelendiği toplumlarda afet durumlarında eşin kararı ile afet sürecinin yürütüldüğü, kadınların çok da söz hakkına sahip olmadığı, hatta kadınların afet planlama süreçlerinin dışında bırakıldığı görülebilmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı [UNDP] 2010; Demirci ve Avcu, 2021; Işık vd., 2012). Afetler sonrasında kadınlara yönelik aile içi ve cinsel şiddet vakalarında artış görülmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2002; Fisher, 2010). Pandemi sürecinde de benzer şekilde kadınların daha fazla aile içi ilişkilerde çatışma sorunları yaşadığı saptanmıştır (Tanhan, 2020). Kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri özellikle de çocuk, yaşlı ve engellilerin bakımı gibi roller sorunlarla baş etmeyi zorlaştırmaktadır (Enarson, 2000; Paxson vd., 2012). Kendileri de afete maruz kalmış ve desteğe ihtiyacı olan kadınlardan diğerlerine bakım vermesi beklenmektedir. Kadınlar açısından afet durumunda yaşanan tüm karmaşık duygulara bir de diğerlerinin iyiliğini üstlenme sorumluluğu eklenmektedir. Annelik rolü nedeniyle kadınların güçlü kalmak için kendisini duygusal olarak baskıladığı görülmektedir (Demirci ve Avcu, 2021). Özellikle çadır kentler gibi zorlayıcı çevresel koşulların olduğu ortamlarda kadınların bu süreçten oldukça olumsuz etkilendiği görülebilmektedir. Çadırların küçük olması, kalabalık ailelerin bir arada olması ve yan yana yerleştirilmiş çadırlar nedeniyle mahremiyet bir sorun olabilmektedir. Yine menstrüasyon, hamilelik, loğusalık gibi dönemler oldukça zorlayıcı olabilmektedir (Ünür, 2021). Nitekim, Bangladeş’te 1998 yılında meydana gelen sel felaketinde kadınların adet dönemlerinde kullandıkları bezleri yıkama ve asma konusunda karşılaştıkları sosyal tabular ve

normlar nedeniyle idrar yolları enfeksiyonları yaşadıkları görülmüştür (Dünya Sağlık Örgütü, 2002).

Afetlerden tüm kırılgan gruplar etkilenmekle birlikte üzerinde daha az çalışma yapılan gruplardan biri LGBTİ+ bireylerdir. Afet dönemlerinde yaşanan temel sorunlar arasında afet yönetimi çalışmalarının ağırlıklı olarak heteronormatif varsayımlara (aileye yapılan maddi destek, çadır kentlerde cinsiyetsiz tuvalet olmaması vb) dayandırılmasının ve süregelen LGBTİ+ ayrımcılığının yansımaları (doğal afetlerin günahkârlar nedeniyle olmasına inanma vb) gelmektedir (Dominey-Howes vd., 2014). Afetlerde yardım sunan uzmanların LGBTİ+ bireylerin ihtiyaçları hakkında yeterli bilgilerinin olmaması ve LGBTİ+ bireylere yönelik olumsuz tutuma sahip olmaları da yaşanan sorunlar arasında yer almaktadır (Leonard vd., 2022).

Bir diğer kırılgan grup yaşlılardır. Yaşlı bireylerin afetlerde daha fazla yaralanması veya hayatını kaybetmesi söz konusudur. Özellikle yaşam koşulları nedeniyle kronik hastalığa sahip yaşlı bireylerin sağlık durumu daha da kötüleşmektedir (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020). Yaşlı bireylerin afetlere ilişkin uyarı haberlerine erişimi daha kısıtlı olabilmektedir (Donner ve Rodríguez, 2008). Afet durumlarında afet ortamını terk etme süreci yaşlıya bağlı olarak gelişen fiziksel sağlık durumu nedeniyle kimi zaman daha yavaş olabilmektedir. Yaşlı bireylerde afet durumunda evlerini ve alışık oldukları çevrelerini terk etmeye gönülsüz olabilmektedir. Kaybedilen kaynaklara uyum sağlamak yaşlı bireyler için zorlayıcı olabilmektedir (Bayraktar ve Dal Yılmaz, 2018). Son olarak yaşanan pandemi sürecinde yaşlı bireylerin uzun süre evde kalma zorunlulukları, günlük aktivitelerinin azalmasına alınan önlemler ve kısıtlamalar sonucurefakatçi desteğinden yoksun kalmalarına sebep olmuştur (Yasin, 2020).

Afetlerin engelli bireyler üzerindeki etkileri sistematik bir şekilde incelenmemiştir. Hatta Türk'ün (2022) de belirttiği gibi Türkiye'de engelli bireylerin özel ihtiyaç ve kapasitelerine duyarlı afet yönetimi stratejilerinin aşamalarını bütüncül bir şekilde ele alan çalışmalara rastlanılamamaktadır. Bilinenler doğal afetler sonrası mekânı boşaltma işlemlerinden, tıbbi bakıma, iyileşmeye kadar birçok boyutta engelli bireylerin zorlandıklarıdır. Örneğin, fiziksel engeli olan bireylerin kişisel tıbbi gereklere erişim olanakları afet sırasında daha sınırlı olmaktadır (Rahimi ve Azevedo, 1993; Twigg vd., 2011). Çadır kentlerin fiziksel alt yapısı erişim anlamında zorlukları da beraberinde getirebilmektedir. Yine görme engelli bireylerin değişen fiziksel ortam nedeniyle bağımsız hareket etme özgürlüğü kısıtlanabilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2011).

Göçmenler ve mülteciler afet durumlarından etkilenen bir diğer kırılgan gruptur. Göçmenlerin doğal afetler sırasında yaşadıkları zorluklar arasında dil bilmemek, yardım arama davranışı göstermemek ve yardım ekiplerine güvenmemek yer almaktadır. Yoksulluk doğal afetlerde zorlayıcı bir değişkendir ve genelde göçmen ve mültecilerde ekonomik zorluklar mevcuttur. Ekonomik zorluklar doğal afetlere hazırlık sürecinden, afetler sırasındaki iletişime, kaynaklara erişimlere, iyileşme sürecine etki eden bir değişkendir. Örneğin göçmen ve mültecilerin çoğunlukla sigortası bulunmamaktadır (Donner ve Rodríguez, 2008) ve bu durum bile başlı başına yaşamın yeniden inşası aşamasında süreci zorlaştırmaktadır.

Afet durumlarında az çalışılan kırılgan gruplardan bir diğeri ise farklı etnik kökene sahip gruplardır. Farklı etnik kökene sahip olmak beraberinde genellikle farklı bir ana dile sahip olmayı da getirdiğinden, afetlerde en sık rastlanan sorunlardan biri dil sorunu olmaktadır. Yardım sunanların dil bilmemesi kimi zaman yardım hizmetlerinin etkili ulaştırılmasını etkilemektedir (Fothergill vd., 1999, Uekusa, 2019). Yardım hizmetlerine ulaşıldığında da yardımın kültüre uygun şekilde sunulmasına ilişkin tereddütler etnik köken bağlamında ruh sağlığını etkileyebilmektedir (Norris ve Alegria, 2005).

4. KIRILGAN GRUPLAR ÖZELİNDE PSİKOSOSYAL HİZMETLER

Psikososyal hizmetlerin kırılğan gruplar dikkate alınarak planlanması oldukça önemlidir. Özellikle 2011 yılındaki Van depremi sonrası yürütülen faaliyetlerde bedensel engelli bireyler, kadınlar ve çocuklar özelinde çalışmalar yürütülmüştür ancak Altun'un (2018) da altını çizdiği üzere Türkiye'de bu anlamda girişimler başlatılmış olmakla birlikte yeterli düzeyde değildir. Bu bölümde kapsam biraz daha genişletilerek psikososyal hizmetlerin tüm kırılğan gruplar sürece dâhil ederek nasıl yürütülebileceğine yönelik bir takım öneriler sunulmuştur.

Psikososyal müdahaleler akut dönem, orta dönem ve uzun dönemde planlanmaktadır. *Akut dönemde* ihtiyaçların tespiti, psikolojik ilk yardım, koordinasyon ve işbirliği önceliklidir. Orta ve uzun dönemlerde ise bilgi merkezleri kurma, çalışanları destekleme, sevk ve yönlendirme hizmetleri yer almaktadır. Bireylerin büyük çoğunluğu, afet sonrası yaşadığı sürece ilişkin başa çıkma becerileri gösterirken bir kısmı da psikolojik desteğe veya müdahaleye ihtiyaç duyabilmektedir (Öztaş, 2011). Bu durum planlı afet yönetimi kapsamında destek mekanizmalarının farklı ihtiyaçları kapsayacak şekilde planlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Psikososyal destek çalışmalarını düzenlemenin odak noktası etkilenen bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak katmanlı ve tamamlayıcı destek sistemi geliştirmekten geçmektedir. Çalışmaları dört temel katman üzerinden yürütmek mümkündür. Bu katmanlar; a) temel hizmetler ve güvenlik, b) topluluk ve aile desteği, c) odaklanmış, genel hizmetler ve d) özel hizmetlerdir (IASC, 2017).

En temel katman *temel hizmetler ve güvenlidir*. Bireyler hayatlarının devam etmesini sağlayan temel kaynaklara ulaşmada sorun yaşadıklarında belirsizliğin getirdiği endişe ve gerginliği yaşayabilmektedirler. Afet sonrası bireyler afetin büyüklüğü, görülen zarar, sevdiklerinin güvenliği ve destek kaynakları hakkında doğru bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar (Spokane vd., 2011). Bu bilgilere erişim özellikle farklı etnik kökene sahip gruplar için zorlayıcı olabilmektedir. Dil konusunda yetersizliği olan göçmenler bilgilere erişim sağlayamamaktadır.

Bu katmanda beslenme-sağlık hizmetlerinin verilmesi, barınma ünitelerinin kurulması ve afetzedelerin güvenliğinin sağlanması gibi temel ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Bu hizmetlerin kırılğan grupların koşulları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılandırılması son derece önemlidir. Bu bağlamda ilk olarak yardım sunanlar kırılğan gruplar hakkında bilgilendirilmelidir (Beaulieu ve Tootle, 2010; Reid, 2013). Görme engelli, işitsel engelli ve özel gereksinimli bir afetzedeye nasıl yaklaşılması gerektiği (Okay ve İnal, 2019), her engel grubunun özel gereksinimlerinin kendine özgü dinamikler doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiği (Yılmaz vd., 2019), cinsiyete yönelik kalıp yargılar (Enarson, 2000) gibi özel konular da yardım sunan ekipler tarafından dikkate alınmalıdır. Yardım ekibinde özellikle göç deneyimi yaşanan bölgede çalışılıyorsa, o kültürel grubun dilini bilen kişilerin olması gerekmektedir. Benzer şekilde göçmenler veya farklı etnik kökene mensup afetzedelere sunulan yemeklerde de kültürel hassasiyet gösterilmesi önemlidir (Fothergill vd., 1999). Engelli bireylerin özellikle risk taşıyan yerlerden uzaklaşma işlemleri sırasında özel desteğe ihtiyacı vardır. Bu nedenle de afetlere hazırlık ve afetleri yönetme planlarında engelli ve özel gereksinimli bireylerin durumuna ilişkin kılavuzlar mutlaka yer almalıdır (Chakrabortya vd., 2019).

Temel ihtiyaçların karşılanması sürecinde psikososyal destek çalışanlarının diğer yardım çalışanlarına eşlik etmesi, afetten etkilenenlerle iletişimi başlatması ve acil olarak psikososyal desteğe ihtiyaç duyan bireyleri belirlemesi önem taşımaktadır. Kırılğan grupların kültürel açıdan güvensizliği mevcuttur (Norris ve Alegria, 2005), bu nedenle yardım hizmetlerinin sunulması aşamasında yardım sunanların bu güveni inşa etmesi kritiktir. Yardımın doğru tanımlanabilmesi için de grubun kültürel özelliklerine dikkat edilmesi gerekmektedir (Spokane vd., 2011). Kırılğan

grupların afet sonrası yardım arama davranışlarının sınırlı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Damgalanma korkusu, uygun yardım kaynaklarını bilmeme, yardım beklentisinin düşük olması, sosyal çevrenin birincil yardım kaynağı olarak görülmesi gibi birtakım kültürel faktörler nedeniyle kırılğan grupların yardım arama davranışı zayıf olabilmektedir. Bu nedenle yardım sunan uzmanların kırılğan gruplara ulaşması gerekmektedir (Işık vd., 2012). Günlük yaşamlarında yardım arama davranışı nispeten az olan kırılğan gruplara afet sonrası erişim, destek personeli tarafından kültürel bir özenle sağlanmalıdır. Kırılğan gruba mensup bireylerin sözel ve sözel olmayan iletişim biçimlerine ve yardım almaya ilişkin davranışlarına yönelik (göz teması, fiziksel temas, selamlaşma vb.) gözlem yapmak gerekmektedir. Yardım sunan personel, afet sürecindeki tutum ve davranışlarının gerek ekip arkadaşları gerekse afetzedeler üzerinde etkisi olabileceğinin bilincinde olmalıdır.

İkinci katman topluluk ve aile desteğidir. Bu evrede sunulan hizmetler yaşanan afet sonrası kendi kapasiteleriyle psikososyal iyilik hallerini koruyabilen bireylere yöneliktir. Bu hizmetler başa çıkma mekanizmalarının hatırlatılması, yas süreçlerine dikkat edilerek kayıplara ilişkin ritüellerin gerçekleştirilmesi, örgün ve yaygın eğitim süreçlerinde psikososyal destek faaliyetlerinin sürdürülmesi ve sosyal ağları güçlendirici etkinlikleri kapsamaktadır.

Kırılğan gruplarla çalışırken afetin ilk dönemlerinde özellikle psikososyal destek ekibinde yer alan ruh sağlığı uzmanlarının en temel rolü yeniden sosyal ve kültürel destek ağlarının inşa edilmesine destek olmaktır (Spokane vd., 2011). Ait olma algısı ve önemsendiğini hissetmek afetzedelerin iyilik hali için kritiktir. Özellikle daha toplulukçu kültürlerdeki sosyal ilişkilerin rolü afet zamanlarında daha da belirgin hale gelmektedir (Norris ve Alegria, 2005). Sosyal ilişkilerin yaşlı bireylerin afet durumlarında dayanıklılıklarını arttıran değişkenlerin en başında geldiği görülmektedir (Bayraktar ve Dal Yılmaz, 2018; HelpAge International, 2022). Bourdieu (1986, akt. Uekusa ve Matthewman, 2017) ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye olmak üzere üç temel sermayeden söz etmektedir ve özellikle sosyal sermaye afet dönemlerinde dayanıklılığı arttıran en temel sermayelerden biri olmaktadır. Ekonomik ve kültürel sermayede eşitsizlikler olsa da sosyal sermaye, yani bireylerin veya grupların sahip oldukları sosyal ilişkiler var olan eşitsizlikleri güçlendirebilmektedir (Braun, 2002 akt. Yarcı, 2011). Bu nedenle kırılğan grupların maruz kaldığı tüm eşitsizlere karşı sağlam bir sosyal destek ağı geliştirilmesi özellikle afet durumlarında öncelikli olmalıdır.

Uzmanlık gerektirmeyen destek hizmetleri, afet sonrası etkilenen daha az sayıda insanın profesyonel ruh sağlığı çalışanları tarafından planlanan, birey, aile ve grup müdahalesi gerektiren durumları, insanların pratik ve duygusal destek görmelerini, sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını, sosyal ve ekonomik uyum çalışmalarına dahil olmalarını ve psikolojik ilk yardım çalışmalarını içermektedir. Benzer yaşantılardan geçen bireylerle yaşananların paylaşımı özellikle bu aşamada önemlidir (Spokane vd., 2011). Kültürel, manevi ve dini ritüellere saygı gösterilmesi yine oldukça önemlidir. Durkheim'in (2004) de altını çizdiği üzere ritüeller toplumsal olaylarda ve kriz durumlarında kişilerin duygularını bir arada yaşayıp ifade etmelerine imkan vererek sarsılmış olan dengenin yeniden kurulmasını sağlayan bir işleve sahiptir. Nitekim Soma maden faciasında yakınlarını kaybedenler ile yürütülen çalışmada (Denizel Güven, 2018) ritüellerin yöresel olarak farklılıklar gösterse de travma sonrası gelişmeyi etkileyen temel değişkenlerden biri olduğu görülmüştür. Araştırmada Kınık ve çevresinde yaygın olan alevi inancına sahip kişiler bireyin kaybindan sonraki ilk kırk gün et yemeği yapmayıp et yemezken, Soma ve Kırkağaç çevresinde yaşayan sünni inanca mensup kişiler et yediklerini ifade etmişlerdir. Ancak kırk hayrı olarak da anılan bu ilk kırk günlük süreçteki et yeme veya yememe davranışının, her iki inanç grubunda da yastan çıkışın habercisi olarak kabul edilmiştir. Güncel bir çalışmada da maneviyat/spiritüalizmin pandemi sürecini kolaylaştıran faktörlerin başında yer aldığı görülmüştür (Tanhan, 2020). Bir diğer önemli husus ise dayanıklılık ve baş etme odaklı müdahalelerin imtiyazlı kişilerde etkili olsa bile dezavantajlı gruplar için etkili olamadığının akıldaki tutulmasıdır (Spokane vd., 2011). Afetlere maruz kalan kırılğan grupların iyileşme

sürecinde afetzedelerin kültürel geçmişleri göz ardı edilmemelidir (Beaulieu ve Tootle, 2010). Afetin etkileri kimi zaman sadece afetin kendisi ile ilgili değildir. Afet sonrası kırılğan gruplara yaklaşımlar da afetin etkisinin düzeyini etkileyebilmektedir.

Özel hizmetler ise en üst katmandır. Diğer düzeylerdeki psikososyal destek ve müdahalelerin yeterli olmadığı durumlarda ileri düzey psikolojik destek sağlamak gerekmektedir (IASC, 2007). Bu aşamada özellikle tanılama sürecinde kırılğan grupların özelliklerine ve ihtiyaçlarına dikkat edilmelidir. Kültürün rolü bu süreçte önem kazanmaktadır. Tseng ve Streltzer'in (2004) de altını çizdiği üzere kültür kişinin sorunlarını nasıl gördüğünü, semptomlarını ve verdiği tepkileri etkileyebilmektedir. Kültürel olarak farklı özelliklere sahip afetzedeler için doğru tanılama, geçerli ihtiyaç taramalarının yapılması ile mümkündür. Değerlendirme sürecinde nitel değerlendirme yöntemlerinin de kullanılması gereklidir (Norris ve Alegria, 2005). Kırılğan grupların aidiyet ve güven algıları, sosyal katılımı, izolasyon, kişilerarası yabancılaşma, utanç ve pişmanlık gibi duygu durumları, ailevi yükümlülükleri, bakım yükleri ve ebeveynlik stresi, ev içi ve diğer kişiler arası çatışmaları ve kültürleşme stresi dikkatle irdelenmelidir (Norris ve Alegria, 2005). Tanılama süreci sonrasında sunulacak ileri düzey ruh sağlığı hizmetlerinde kültüre duyarlı müdahale yöntemlerinin kullanılmasına özen gösterilmelidir. 1990'lı yıllarından başından itibaren kuramların ve modellerin farklı kültürel gruplarla işlerliğini artırmak amacıyla çeşitli uyarlama çalışmaları yapılmış ve birçok model, çerçeve ve kılavuz hazırlanmıştır (Kağnıcı, 2019). Meta analiz çalışmalarında kültürel uyarlama yapılan müdahalelerin etkili olduğuna dair bulgular da rapor edilmektedir (Hall vd., 2016; Lau vd, 2016). Bu aşamada destek sağlayan ruh sağlığı uzmanlarının çokkültürlü psikolojik danışma yeterliklerine (Bektaş, 2006) sahip olması ve travmatik yaşantılara verilen tepkilerde kültürel farklılıkların bilinciyle kırılğan gruplara yaklaşması gereklidir.

5. SONUÇ

Spokane ve arkadaşları (2011) ruh sağlığı uzmanlarının en güncel rollerinden biri olan sosyal adalet ve hak savunuculuğu rollerini özellikle afet durumlarında üstlenmelerinin son derece kritik olduğunun altını çizmektedir. Afetler afete maruz kalan tüm bireyler için zorlayıcı yaşam deneyimlerini beraberinde getirmektedir ve bu zorlayıcı yaşam deneyimleri kırılğan gruplar için çok daha yıpratıcı olabilmektedir. Bu bilinç ile hareket edilerek kırılğan gruplar için sosyal desteğin sağlanması, hizmetlerin yeniden inşa edilmesi ve sosyal adalet bağlamında toplumsal desteğin sağlanması öncelikli olmalıdır.

Hâlihazırda Uluslararası Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030) kapsamında alınan kararlar doğrultusunda afet yönetimi süreçlerinde halkın tüm kesimlerinin katılımının artırılması hedef olarak belirlenmiştir (UNISDR, 2015). Bu hedefler doğrultusunda afet yönetimi sürecinde önemli olan, kırılğan gruplara yönelik ayrıcalıklı hizmetlerin oluşturulmasından ziyade tüm kırılğan grupların hizmetlere eşit şekilde erişebilmelerinin sağlanması ve hizmetlerin sunumunda bu grupların demografik ve kültürel özelliklerinin dikkate alınmasıdır. Kırılğan gruplar yardıma muhtaç gruplar değildir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde de yer aldığı gibi tüm insanlar eşittir ve sunulan tüm hizmetlere erişim bir haktır. Bu bağlamda psikososyal hizmetler planlanırken, yardım temelli bir anlayıştan uzaklaşarak, hak temelli bir yaklaşımla tüm planlamaların dikkatli bir şekilde yürütülmesi esastır.

Yurtiçi literatür incelendiğinde afetlerde kırılğan gruplar özelinde sunulması gereken psikososyal hizmetler bağlamında sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Kırılğan grupların afetlerde neler yaşadığının nitel çalışmalarla ve güncel yöntemlerle (ör: online seslifoto, Tanhan, 2020) kapsamlı olarak araştırılması ve elde edilen veriler ışığında sunulacak psikososyal hizmetlerin niteliğinin artırılması önerilmektedir. Nihayetinde "Kimseyi geride bırakma" Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin en temel ilkesidir. Kırılğan gruplar özellikle afet

durumlarında geride kalmaya en müsait olan gruplardır. Bu nedenle afet dönemlerinde kırılgan gruplar adına çaba sarf etmek ruh sağlığı uzmanlarının da sorumlulukları arasında yer almalıdır.

KAYNAKLAR

Adger, N. W. (1999). Social vulnerability to climate change and extremes in coastal Vietnam. *World Development*, 27 (2), 249-269. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(98\)00136-3](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(98)00136-3)

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2018). Türkiye’de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2019). Açıklamalı afet yönetimi sözlüğü. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> adresinden alınmıştır.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2022). Psikososyal hizmet. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/39509/xfiles/psikososyal_-_10x21.pdf

Akar, S. (2013). Doğal afetlerin kamu maliyesi üzerine etkisi: Türkiye örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyılmaz, F., Karka, O. (2011). Afetlerde psikolojik ilkyardım. İstanbul: AFAD.

Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2 (1), 1-15.

Afetlerde Psikososyal Hizmetler Birliği (2011). Psikososyal uygulamalar eğitimi katılımcı kitabı. Ankara: Afetlerde Psikososyal Hizmetler Birliği

Azzollini S., Depaula P.D., Cosentino A.C., Bail Pupko V. (2018). Applications of Psychological First Aid in disaster and emergency situations: its relationship with decision making. *Athens Journal of Social Sciences*, 5(2), 201-213. <https://doi.org/10.30958/ajss.5-2-5>

Bayraktar, N., Dal Yılmaz, Ü. (2018). Vulnerability of elderly people in disasters: A systematic review. *Turkish Journal of Geriatrics*, 21(3), 467-482. DOI: 10.31086/tjgeri.2018344062

Beaulieu, L. J., Tootle, D. (2010). Helping disadvantaged populations prepare for disasters assessing the efficacy of the emergency preparedness demonstration framework. Arkansas: SRDC

Bektaş, D. Y. (2006). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlikleri ve psikolojik danışman eğitimindeki yeri. *Ege Eğitim dergisi*, 1,43-59.

Belot, M., Choi, S., Tripodi, E., van den Broek-Altenburg, E., Jamison, J.C, Papageorge, W. (2021). Unequal consequences of Covid 19: representative evidence from six countries. *Review of Economics of the Household*, 19, 769-783. <https://doi.org/10.1007/s11150-021-09560-z>

Benevolenza, M. A., DeRigne, L. A. (2019) The impact of climate change and natural disasters on vulnerable populations: A systematic review of literature. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(2), 266-281. <https://doi.org/10.1080/10911359.2018.1527739>

Çakır, Ö., Aydoğmuş Atalay, G. (2020). Afetlerde özel gereksinimli grup olarak yaşlılar. *Dirençlilik Dergisi*, 4(1), 169-186. <https://doi.org/10.32569/resilience.630540>

Çelik, İ. H., Usta, G., Yılmaz, G., Yakupoğlu, M. (2020). Türkiye’de yaşanan teknolojik afetler (2000-2020) üzerine bir değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 49-57. <https://doi.org/10.22466/acusbd.776580>

Chakrabortya, J. Grineskib, S.E., Collinsxas, T.W. (2019). Hurricane Harvey and people with disabilities: Disproportionate exposure to flooding in Houston. *Social Science & Medicine*, 226, 176-181. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.02.039>

Çoban, D. (2019). Afet ve acil durua maruz kalmış bireylerin psikososyal destek uygulamalarının bireylerin günlük yaşantısına dönüş sürecindeki etkinliğinin araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Demirci, K., Avcu, T. (2021). Afet süreçlerinde kadın bireylerin yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri: İzmir ili örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 86-105.

Denizel Güven, E. (2018). Yetişkinlerde travma sonrası gelişmenin yordanması: Soma Maden Kazası örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Dominey-Howes, D., Gorman-Murray, A., McKinnon, S. (2014). Queering disasters: on the need to account for LGBTI experiences in natural disaster contexts. *Gender, Place & Culture*, 21,7, 905-918, DOI: 10.1080/0966369X.2013.802673.

Donner, W., Rodríguez, H. (2008). Population composition, migration and inequality: The influence of demographic changes on disaster risk and vulnerability. *Social Forces*, 87(2), 1089-1114.

Durkheim, E. (2004). Ahlak eğitimi (Çev. O. Adanır), İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Dünya Sağlık Örgütü (2002). Gender and health in natural disasters. World Health Organization.

Erdur-Baker, Ö., Doğan, T. (2017). Afetler, krizler, travmalar ve psikolojik yardım. Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği

Enarson, E. (2000). Gender and natural disasters. Infocus programme on crises response and reconstruction. Geneva: Recovery and Reconstruction Department.

Erkal, T., Değerliyurt, M. (2009). Türkiyede afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 147-164.

Fisher, S. (2010). Violence against women and natural disasters: Findings from post-tsunami Sri Lanka. *Violence Against Women* 16(8) 902-918. <https://doi.org/10.1177/1077801210377649>

Fothergill, A., Maestas, E.G.M., Darlington, J. D. (1999). Race, ethnicity and disasters in the United States: A review of the literature. *Disasters*, 23(2),156-173. DOI:10.1111/1467-7717.00111

Güler, Ç., Çobanoğlu, Z. (1997). Afetlerde çevre sağlığı önlemleri. Çevre sağlığı temel kaynak dizisi, No. 39. Ankara: Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü-Sağlık Bakanlığı TSH Genel Müdürlüğü.

Hall, G.C.N., Ibaraki, A.Y., Huang, E.R., Marti, C.N., Stice, E. (2016). A meta-analysis of cultural adaptations of psychological interventions. *Behavior Therapy*, 47, 993-1014. <http://dx.doi.org/10.1016/j.beth.2016.09.005>

Hays, P. A. (2008). Addressing cultural complexities in practice: Assessment, diagnosis, and therapy (2nd edition). Washington, D.C.: American Psychological Association.

HelpAge International (2022). Older people in disasters and humanitarian crises: Guidelines for best practice. London: HelpAge International.

Işık, Ö., Aydınlioğlu, H.M., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G., Ay, A. (2012). Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28, 82-123. doi:10.5222/otd.supp2.2012.082

Kadioğlu, M. (2020). Afet yönetimi tanımları. M. Kadioğlu içinde, Afet yönetimi (s. 43). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Kağnıcı, D. Y. (2019). Kültür ve psikolojik danışma. Ankara: Pegem Yayıncılık

Kuruluşlararası Daimi Komite (2007). Acil Durumlarda ruh sağlığı ve psikolojik destek kılavuzu. Cenevre: IASC.

Kurtul, K. (2014). Acil durumlarda çocuk koruma eğitimi katılımcı el kitabı. Ankara: UNICEF Türkiye Temsilciliği.

Lau, A.S., Changh, D.F., Okazaki,S., Bernal,G. (2016). Psychotherapy outcome research with ethnic minorities: What is the agenda? In N. Zane, G. Bernal & F. T. L. Leong (Eds.). Evidence based psychological practice with ethnic minorities: Culturally informed research and clinical strategies (p. 31-53). American Psychological Association.

Leonard, W., Parkinson, D., Duncan, A., Archer, F., Weiss, C. (2022). Under pressure: Developing lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (LGBTI) inclusive emergency services. The Australian Journal of Emergency Management, 37, 52-58. www.doi.org/10.47389/37.1.53

Norris, F. H., Alegria, M. (2005). Mental health care for ethnic minority individuals and communities in the aftermath of disasters and mass violence. CNS Spectrums, 10(2),132-140. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1092852900019477>

Okay, N., İnal, E. (2019). Kırılğantan kapasite geliştirmeye. Dirençlilik Dergisi, 3 (1), 85-99. DOI: 10.32569/resilience.570286

Özceylan, D. (2011). Afetler için sosyal ve ekonomik zarar görebilirlik endeksi geliştirilmesi: Türkiye'deki iller üzerinde bir uygulama. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkaya, Y. (2016). Bütünleşik afet yönetimi sürecinde başarı göstergesi olarak yoksulluk. İçinde Z. T. Karaman ve A. Altay(Eds). Bütünleşik afet yönetimi (s. 201-221). İzmir: İlkem Yayıncılık

Öztan, N. (2011). Afetlerde psikososyal yaklaşımlar. Van ve Erciş sağlık bakanlığı çalışanları afet ve ruh sağlığı eğitim programı uygulama eğitimi kitabı (s. 20-22) içinde. Dünya Sağlık Örgütü

Paul, A., Kumar Nath, T., Mahanta, J., Nahar Sultana, N., Imrul Kayes, A.S.M, ...Paul, S. (2021). Psychological and livelihood impacts of COVID-19 on Bangladeshi lower income people. Asia Pacific Journal of Public Health, 33(1) ,100-108. DOI: 10.1177/1010539520977304.

Paxson, C., Fussell, E., Rhodes, J., Waters, M. (2012). Five years later: recovery from post traumatic stress and psychological distress among low-income mothers affected by Hurricane Katrina. Social Science & Medicine, 74, 150-157. doi: 10.1016/j.socscimed.2011.10.004

Purtle, J. (2020). COVID-19 and mental health equity in the United States. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology,55, 969-971. <https://doi.org/10.1007/s00127-020-01896-8>

Rahimi, M., Azevedo, G. (1993). Building content hazards and behavior of mobility-restricted residents. The Loma Prieta California, Earthquake of October 17, 1999 – Public Response. Bolton, PA:U.S. Geological Survey Professional Paper 1153-B.

Rasmussen, T. N. (2004). Macroeconomic implications of natural disasters in the Caribbean. Caribbean: International Monetary Fund.

Reid, M. (2013). Disasters and social inequalities. Sociology Compass, 7(11), 984-997. <https://doi.org/10.1111/soc4.12080>

Seneviratne, K., Baldry, D., Pathirage, C. (2010). Disaster knowledge factors in managing disasters successfully. International Journal of Strategic Property Management, 14, 376-390. <https://doi.org/10.3846/ijspm.2010.28>

Sirimanne, S., Veasquez, J. (2012). Reducing vulnerability and exposure to disasters. The Asia-Pacific disaster report 2012. Thailand: Executive Secretary of the Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, The United Nations Office for Disaster Risk Reduction.

Spokane, A. R., Inman, A.G., Weatherford, R.D., Davidson, A.K., Straw, R. (2011). Ecologically based, culturally concordant responding following disasters: The counseling psychologist's role. *The Counseling Psychologist*, 39(8), 1128–1159. <https://doi.org/10.1177/0011000010397933>

Şahin, İ., Kılınç, T. (2016). Türkiye'de 1980-2014 yılları arasında görülen depremlerin ekonomik etkileri. *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi*, 4 (1), 33-42.

Tanhan, A. (2020). COVID-19 sürecinde Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş düzeyini ele almak: OSF'nin Türkçeye uyarlanması. *Turkish Studies*, 15(4), 1029-1086. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44451>

Tseng, W. S., Streltzer, J. (2004). Introduction: Culture and psychiatry. In W.s, Theng, J. Streltzer (Edsd). *Cultural competence in clinical psychiatry* (p. 1-20). Washington, DC:American Pschiatric Publishing.

Türk, A. (2022). Deprem özelinde engelli bireylere duyarlı afet yönetimi modeli. *Afet ve Risk Dergisi* 5(1), 61-77. <https://doi.org/10.35341/afet.1078869>

Twigg, J. (2015). *Disasters explained*. J. Twigg içinde, *Disaster risk reduction* (s. 3). London: Overseas Development Institute.

Twigg, J. Kett, M., Bottomley, H., Tan, L.T., Nasrettin, H. (2011). Disability and public shelter in emergencies. *Environmental Hazards*, 10, 248-261. doi.org/10.1080/17477891.2011.594492

Uekusa, S. (2019). Disaster linguisticism: Linguistic minorities in disasters. *Language in Society*, 48, 353-375. [doi:10.1017/S0047404519000150](https://doi.org/10.1017/S0047404519000150)

Uekusa, S., Matthewman, S. (2017). Vulnerable and resilient? Immigrants and refugees in the 2010–2011 Canterbury and Tohoku disasters. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 22, 355-361. DOI:10.1016/j.ijdr.2017.02.006

UNDP (2010). Gender and disasters. <https://www.undp.org/content/dam/undp/library/crisis%20prevention/disaster/7Disaster%20Risk%20Reduction%20-%20Gender.pdf>

UNISDR (2015). The Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. United Nations Office for Disaster Risk Reduction, Geneva. Retrieved from http://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf

Ünür, E. (2021). Afet yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Doğal afetlerde cinsiyete dayalı zarar görülebilirlik farkı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 351-381

Yarç, S. (2011). Pierre Bourdieu'da sosyal sermaye kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1), 125-135.

Yasin, Y. (2020). Kırılgan gruplar ve COVID-19, yaşlılar. *Türk Tabipler Birliği Covid -19 pandemisi altıncı ay değerlendirme raporu*. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part53.pdf dan alınmıştır.

Yılmaz, K., Balun, B., Erbay, G. (2019). Sürdürülebilir bir yönetim paradigması: Ortopedik engelli bireylerin afetlere hazırlık seviyeleri. *Dirençlilik Dergisi*, 3(1), 1-24. <https://doi.org/10.32569/resilience.543237>